

ÉRETTSÉGI VIZSGÁLATI TAPASZTALATOK ÉS REFORM- JAVASLATOK.

— Felolvasás a M. P. T.-ban 1916 márc. 18-án. —

Amikor a most érvényben levő érettségi vizsgálati utasítások 1905 végén megjelentek, nekem jutott a szerencse, hogy azokat a Pædagogiai Társaságban ismertessem. Azóta tíz év mult el. Már ez a hosszú időköz magában véve is eléggé indokolttá teszi az időközben szerzett tapasztalatok összegyűjtését és megbeszélését, illetve az azokon való elmélkedést, de még indokoltabbnak látjuk ezt, ha meggondoljuk, hogy a középiskolai reform előbb-utóbb mégis csak bekövetkező megalkotásakor okvetetlenül szóba kerül az érettségi vizsgálat kérdése is.

A vizsgálat az 1905.-i utasítás által vesztett extenzivitásából, hiszen elmaradt az írásbeli érettségi vizsgálat a németből, a görögből, illetőleg a franciából; de másrészt nem nyert intenzivitásban, amit az utasítás elérni akart, mert az utasításnak az a pontja, hogy egy napon a vizsgálat kilenc órája alatt csak kilenc tanuló vizsgálható meg — úgy látszik, felsőbb tanhatósági engedéllyel — a valóságban nem érvényesült. Ily értelmű rendelet tudtommal a középiskolákhoz nem érkezett le, de tény az, hogy az utasításnak ezt a pontját nem vették szigorúan. Ezáltal különben az érettségi vizsgálat nem vesztett semmit, mert főlöszleges egy-egy tanuló megvizsgálásának a mai szóbeli vizsgálatokon egy órát szentelni. Csak sajnálatos, hogy az utasításba ezt a rendelkezést egyáltalában felvették, vagy ha már felvették és később feleslegesnek találták, azt forma szerint is meg nem változtatták. Sajnálatosnak ezt a jelenséget azért mondom, mert azt a látszatot kelti, mintha a vizsgálat elnökének, aki az utasítás eme pontját nem tartja meg, megvolna az a joga, hogy túlteheti magát az utasítás rendelkezésein. Ez pedig elég nagy baj, mert akkor igazán nem tudhatjuk, hogy az utasítás mely pontjaihoz kell ragaszkodnunk, és mely pontjait lehet könnyebben vennünk.

Lényegében az 1905.-i utasítás nem változtatta meg az érettségi vizsgálatot, a vizsgálat maradt, ami volt: *betanult anyagnak reprodukálása, a középiskolát végzett tanulók emlékezetének és lélekjelenlétének teherpróbája, lehetőleg kedvezőtlen külső körülmények között.* Gondolkodásuk önállásának kimutatására a jelölteknek alig nyílik alkalmuk a mai szóbeli érettségi vizsgálaton. Erre még talán legtöbb alkalmat nyújt a latin nyelvi vizsgálat, amelyen a jelölt előbb nem olvasott szöveget fordít. Azzal, hogy miképpen fog hozzá ennek a feladatnak megoldásához, hogyan fordítja, hogyan érti meg a feladott

szöveget, még legmélyebben lehet a lelkébe belelátni. Hogy azonban a jelölt ebbeli jártasságát megítélhessük, nagyon meg kell válogatnunk a szöveget.

Az érettségi vizsgálat célja, az utasítás szavai szerint, kipuhatólni, hogy a középiskolát végzett tanulónak megvan-e az az értelmi fejlettsége és tárgyismerete, amely a főiskolai tanulmányokra szükséges? Megfelel-e a tényleges érettségi vizsgálat, úgy amint az végbemenni szokott és amint annak menetét az utasítások megállapítják, ennek a célnak? Nem lehetne-e ezt a célt megfelelőbb módon elérni? Kell-e fenntartani az érettségi vizsgálat formáit? Nem áll-e az érettségi vizsgálatnak egyik-másik részlete ellentétben a kitűzött céllal? Ezek és hasonló kérdések vetődnek fel a szemlélőben, aki végigtekint egy középiskolát végzett ifjú életének azon a részén, amelyben megszerzi a főiskolai tanulmányokra képesítő érettségi bizonyítványt.

A VIII. o. tanuló május első felében befejezi az iskolai évet, minden egyes tantárgyból érdemjegyet kap és néhány napra rá három egymásután következő napon öt-öt óráig tartó írásbeli zárthelyi érettségi vizsgálatot tesz és ez időtől kezdve a június havában lefolyó szóbeli vizsgálatokig, készül a szóbeli vizsgálat tárgyaira. A legtöbb jelölt a szaktanár által kiadott tételek alapján átismétli vagy megtanulja az érettségi vizsgálat anyagát, amely tudvalevően eléggé változatos, a végtelenségig nyújtható, tehát nagy terjedelmű és sok adatnak, névnek és ténynek pontos tudását tételezi fel.

A jelölt lelkiállapota ilyenkor igazán nem irigylésreméltó. Az emlékezetben és készenlétben tartandó anyag, mint mondtam, igen nagy. Hiszen az nemcsak a VIII. o. magyar, történelem és természettan új anyagára terjed ki, hanem a VII. o. természettani anyagán kívül az egész mennyiség-tani és latinnyelvi anyagra és sok mindenféle másra is, ami világot vet a tanuló szellemi életének színvonalára. Az érettségi vizsgálatnak a VIII. o.-ra eső anyagát a szaktanárok egybehangzó ítélete szerint vagy egyáltalában nem, vagy csak felületesen és nehezen lehet elvégezni; arról pedig egyáltalában gondoskodva nincs, hogy a tanuló a tanár útbaigazításával átismételje és összefoglalja az előbbi osztályok anyagából azt, ami szintén szóba kerülhet az érettségi vizsgálaton, és így a középiskolai tanulmányok tényleg mindenre kiterjedő összefoglalás nélkül záródnak, a tanulótól pedig mégis elvárjuk, hogy az egész anyagot tudja.

A heti három óra a VIII. o.-ban — írja egy tapasztalt magyar tanár — nem elegendő arra, hogy a magyar irodalom legértékesebb műveivel behatóbban foglalkozzunk, sem arra, hogy érdemlegesen számon kérjük a házi olvasmányokat. Sietve, felületesen kell tárgyalni legnagyobb iróinkat. Le kell mondanunk pl. arról, hogy Szé-

chenyi írói munkásságát legalább jellemző szemelvényekben bemutassuk. A régi anyag még oly rövidre szabott ismétlésére, egyes irodalmi írások behatóbb ismertetésére, műfajok fejlődését feltüntető összefoglalásra nem marad idő. A tanulók tehát majdnem a legutolsó óráig új anyagot tanulnak. Sőt tudjuk, hogy egyes magyar tanárok még az írásbeli és szóbeli vizsgálat közötti időt is kénytelenek felhasználni az anyagnak némileg kerek befejezésére.

A dolog nem áll jobban a *történelemmel*. Egyik történelmi tanárunk szíves volt a történelmi tanítás nehézségeinek jellemzésére a következő adatokat rendelkezésemre bocsátani.

A VIII. o.-ban körülbelül 80 óra jut összesen a magyar történelemre. Ebből felét a számonkérésre, ismétlésre fordítva, marad 40 óra. Ennyi idő alatt nem lehet a történelmi tankönyveinkben foglalt anyagot a tanulókkal olyan módon feldolgozni, hogy becsületes megértést érjünk el. Meggyőződhetünk erről, ha valamely használatos tankönyvet elővéve, néhány konkrét esetben számot vetünk azzal, mennyi idő is jut egy-egy témára, egy-egy fejezet tárgyalására. Mária Terézia uralkodásának nem szentelhetünk többet két óránál. Ebből egyet kíván a háborús események tárgyalása, esetleg még Mária Terézia belpolitikájának általános jellemzése. Marad egy óra, illetőleg az 50 perc felét számonkérésre fordítva, 25 perc Mária Terézia reformjai, egyházi, iskolai intézkedések, Ratio Educationis, Urbarium, társadalmi változások, adóügy, alkotmányos élet, gazdasági viszonyok, területi változások tárgyalására. Világos, hogy tiz-tizenöt percnél több nem jut annak tárgyalására, amit pl. az Andor-féle tankönyv a 154—155. oldalakon 41 sorban mond el a vámtarifa ügyéről. Ezt a fontos és eléggé komplikált témát tiz-tizenöt perc alatt nem lehet egy közepes színvonalú VIII. osztályos tanulóval megértetni az előbbi osztályok történettanításából magával hozott tudás alapján. Hasonlóképpen tizenöt-husz perc jut körülbelül Szent István országának berendezésére, öt-tíz perc Kálmán törvényeinek, tiz-tizenöt perc az arany bullának, husz-huszonöt perc Széchenyi eszméinek megértetésére. Ezek természetesen csak átlag-példák és nem azt akarják mondani, mintha ilyen percek szerinti merev számításokkal lehetne a történettanítás munkáját mérni és megítélni, de mégis azt hiszem, jellemzik a tényleges helyzetet. Pedig emellett még a bevésés, emlékezetbe rögzítés hátra van.

Lehetne segíteni a bajon, ha a tanár jobban függetlenítené magát a tankönyvtől, azaz saját vagy a tanulók érdeklődésére, időszerű dolgokra való tekintettel vagy egyéb szempontokból egyes fontosnak vélt kérdésekkel behatóbban foglalkoznék, másokat vázlatosabban tárgyalna. Ez azonban a gyakorlatban alig lehetséges a többi osztályokban is, valamint főleg a VIII.-ban az évvégi vizsgálatok miatt. A mai

toimegtanítás mellett, mikor egy-egy tanulóval nem foglalkozhatunk eleget, kénytelenítve vagyunk sokat rábízni a tankönyvre, s ez kelletnél nagyobb szerephez jut. Általában a mai rendszerben a tanuló nagyon hozzászokik kénytelenül a könyvhöz való ragaszkodáshoz. Ezen egy tanár alig változtathat, ha nem történik a dolog általánosan. De a VIII. o.-ban különösen nagyobb szerephez jut a tankönyv. A vizsgálaton bemutatandó eredmény miatt a tanuló nagy részben a könyvre támaszkodik, abból készül. Ami pedig a bemutatható eredmény természetét illeti, itt figyelembe veendő a következő. A történelmi tanítással elérhető eredmény kétféle lehet. Egyik, amit történelmi megértésnek, történelmi érzék megszerzésének, mondjuk történelmi látásnak nevezhetünk. Másik a történelem vázának, adatoknak és egymásutának ismerete. E kétféle ismeret ugyan kapcsolatos, de mégis megkülönböztethető egymástól. Az előbbi, belső eredmény nehezen produkálható, eruálható. Az érettségi vizsgálatokon az erre szánt öt perc alatt alig lehet egyébről tájékozódni, mint a másikkajta, inkább külsőleges, gépiesen is elsajátítható s nem igazi lelki tulajdonná vált tudásról, főleg mivel a szabályzat kimondottan kizárja a vizsgálatnak azt a kérdezető, megbeszélő, kutató eljárását, mellyel talán egyedül lehet megállapítani, hogy tényleg érti-e a tanuló azt, amit «felmond». Az érettségi vizsgálatok ismert menetét, az érettségi elnökök rendes szokásait szem előtt tartva, a tanár önkéntelenül is tanítványai érdekében arra törekszik, hogy e külső, mutatható eredmény elérése irányában vezesse a VIII. o. tanulását; így ez végeredményben alig más, mint az érettségire való előkészülés. Mivel pedig ez előkészülésben a tanulónak fősegítsege a tankönyv, a tanár itt különösen ehez alkalmazkodik, kevésbé függetlenítheti magát.

Ily körülmények következtében a VIII. osztályos történettantítás csak gyors, meglehetősen felszínes szemle a magyar történelem felett, megállást, alaposabb elmélyedést alig enged s inkább ál-eredményt érhet el, nem igazi lelki értéket. Pedig tekintve, hogy a történelmi érzék, a történelmi világ sajátos természetének felismerése aránylag legkésőbb ébred fel az emberben s leginkább kíván meg magasb lelki fejlettséget, éppen a VIII. o.-ban volna leghálásabb tere a történelem tanárának igazi történelmi értékek termelésére. Ehelyett az idő rövidsége, a folytonos érettségi-gond miatt alig tehet egyebet, mint hogy végigvonultatja a tanulók előtt a magyar történelmet, mint valami mozgókép-sorozatot.

Általános szaktanári vélemény, hogy a VIII. o.-ban legalább négy óra kellene, anélkül, hogy a mostani történelmi anyag valamivel is bővülne. Nem kívánunk semmivel sem több anyagot, legfeljebb azt hibáztatjuk, hogy tankönyveink az 1849—1868. korszakkal rendszerint

igen röviden végeznek. Azt hiszem, nincs is tankönyvünk, mely a kiegyezésen túlmenne, pedig ezt a mai és a régi tanterv egyáltalában nem tiltja. Ez csak rossz, kényelmes szokás. A gyakorlatban néhol megvan, de általánossá kellene tenni, hogy az összefoglaló kérdés álljon első helyen.

Azt sem tartanám helytelennek, ha az érettségi szabályzat kimondaná, hogy a tanár tetszése szerint valamely fontosabb történelmi kérdéssel, a magyar történelem valamely kardinalis problémájával (mint amilyenek a Pragmatica Sanctio, a kiegyezés, aranybulla, országgyűléseink fejlődése, hadsereg szervezete, külpolitikai helyzetünk stb.) behatóbban foglalkozzék, ennek fejében mást rövidíthessen, bár nem fontos tudnivalók rovására s erről az elnököt a vizsgálat előtt írásban vagy szóban tájékoztatná. Így el lehetne érni, hogy a fiuk legalább egy vagy két dolgot igazán tudjanak és világosan megértsenek s ez jobb alapot is nyujtana az elnöknek, hogy igazán fel tudja ismerni a tanuló szellemi színvonalát.

Nemkülönben nehéz a fizika tanárának helyzete. Minden fizikatanár küzdöködik avval a nagy anyaggal, melyet a tanterv a VIII. o.-ra kiszab. Pedig mennyi van még, amit a tanár szeretne a tanulókkal megismertetni, nemcsak azért, mert tárgya iránt érzett szeretete ösztönzi erre, hanem azért is, mert tapasztalja, hogy a tanulókat a fizikai kutatásoknak éppen legújabb vívmányai érdeklik leginkább. A legújabb felfedezések ismertetése már annyira a tanév végére esik, hogy legfeljebb csak futólag érinthetők. Már az elektromos hullámokról is alig lehet némileg világos képet adni. Arról meg szó sem lehet, hogy mindazt, ami evvel praktikus szempontból kapcsolatos, csak meg is lehessen említeni. A váltakozó áram roppant technikai fontossága (fázisgörbék, fáziseltolódás önindukció és kondenzátor útján és az evvel összefüggő praktikus eredmények, éneklő ívlámpa, elektromos rezonancia) szóba sem jöhet. A radioaktivitás, a különféle sugárzás és emanáció, az elektron-elmélet csak olyan terjedelemben szerepelhet, hogy a tanulót inkább megzavarja, mint hogy világos képet adna neki. Az elektromosságot amúgy is csak úgy fejezhetjük be, annyira amennyire, ha a VII. o. anyagát sikerül a VII.-ben csakugyan elvégezni. Ez azonban a legtöbb esetben csak úgy lehetséges, ha az elméleti fénytant jóformán teljesen elhagyjuk. Másrészt meg az elméleti fénytant kellő ismerete nélkül az elektromos hullámokról, meg a sugárzó hőről sem adhatunk tiszta képet. Nem jut elég idő a leg-
elemibb kozmográfiai ismeretek megszerzésére sem, pedig ezek az általános gravitáció teljes átértésére feltétlenül szükségesek. A kozmográfia, a fénytant és az elektromosság újabb vívmányai tulajdonképpen csak a minimumon is alul maradó értékben tárgyalhatók.

Amikor az érettségi vizsgálat előtt álló jelölt szeme előtt elvonult az itt csak vázlatosan és töredékesen jelzett tananyag anélkül, hogy az mélyebben gyökeret verhetett volna, és amikor a jelölt iparkodik egybekapcsolni ezt a változatos és sokszor összefüggéstelen anyagot azokkal a címszókkal, melyeket a tanár által adott «tétélek» tartalmaznak, jönnek a szóbeli vizsgálatnak sokkal izgatóbb külső körülményei. «Ki lesz az elnök?» «Milyen szak képviselője?» «Mik a különleges kívánságai?» «Mit tart legfőbbnek?» «Milyen ember?» — mindezek a kérdések fokozzák a máris meglevő feszültséget és idegességet. Hozzájárul mindehhez az ünnepélyes megnyitás, az azt megelőző tanácskozmány eredményének kihirdetése, amely egyikre-másikra egy egész esztendő elvesztését jelenti, és a többi felesleges formasságok. Kell-e mindez ahhoz, hogy kipuhatóljuk a mi középiskolát végzett ifjúságunk értelmi fejlettségét és tárgyismeretét?

Ha ehhez még hozzáteesszük, hogy egy ilyen módon elcsigázott, ideges állapotban levő fiatal ember három óra hosszat, sőt még tovább is kénytelen a zöld asztal mellett megmaradni, míg minden tárggyal végzett, azt hiszem, nem fogja senkisémet azt állítani, hogy ezek a körülmények megfelelők, méltányosak vagy éppen kedvezők a jelöltre nézve akkor, amikor értelmi fejlettségét és tárgyismeretét akarjuk kipuhatólni. Nem túlzás, ha azt állítom, hogy egyik-másik jelölt gyakran oly lelki állapotban van, hogy már nem tud a hozzáintézett kérdésre figyelni, azt már nem érti, nem tudja elhelyezni, és már e miatt is egész gondolkodó gépezete megakad.

A mai érettségi vizsgálati rendszer ellen felhozható kifogásainkat egy csapással eltüntethetjük, ha a szóbeli vizsgálat mai alakjának megszüntetésével a jelöltek érdemjegyeinek megállapítására s egyúttal az egész vizsgálati anyag rendszeres átismétlésére hosszabb időszakot szánunk. Ennek hossza látogatottabb intézetekben négy hónap, kevésbé látogatott iskolákban lehet rövidebb, de tekintettel az elvégzendő anyag nagyságára itt sem lehet nagyon rövid. Alapul véve egy látogatott osztályt (körülbelül negyven vagy több tanulóval), a VIII. o.-ban a már január végétől egészen május végéig terjedő időt teljesen az érettségi munka elvégzésének kellene szentelni. Ebben az érettségi vizsgálati időszakban a jelöltek a tanárok vezetésével és útbaigazításával átismétlik az érettségi vizsgálati anyagot és ez összefoglaló munka alapján és e munka közben puhatóljuk ki jelöltjeink értelmi fejlettségét érettségi fokukat és tárgyismeretüket.

Ez a gondolat bizonyára nem egészen új. Bennem a mult év folyamán keletkezett, amikor a közoktatásügyi miniszter ismert rendelete értelmében első ízben adtunk ki érettségi bizonyítványokat a szokott vizsgálatok nélkül, és érlelődött bennem, amikor a mult évben

ismét tanúja voltam annak, hogy az érettségi vizsgálatok nyomorúságai közepette egyik jelöltünk — távolról sem a legrosszabb — a bizottság színe előtt összeesett.

Az említett miniszteri rendelet azt kívánta, hogy a katonai, illetőleg népfőlkelői szolgálatra bevált VIII. osztályos tanulók osztályzata állapíttassék meg mielőbb, hogy az érettségi bizonyítvány egy héttel az illetők bevonulása előtt kiadható legyen. Elővettük tehát az 1895 és 1896-ban született VIII. osztályos tanulókat és azokat lehetőleg sokszor, tantárgyunk különböző részeiből kihallgattuk, megvizsgáltuk. Minthogy az ily korú tanulók száma nem volt nagy, a rendelkezésre álló idő pedig eléggé bőséges, több ízben és kellő alapossággal végezhetők a megvizsgálásukat. Mint a tavalyi VIII. o. latin nyelvi tanára következőképen jártam el. Mindegyik jelölttel lefordítottam ismétlés-képen egy-egy olvasott horatiusi ódát, kihallgattam könyvnélkül tanult részleteket, átismételtük a leggyakrabban előfordult horatiusi vers-mértékeket, próbálgattunk fordítani nem olvasott részeket, összeállítottuk a Horatius ódáiban feldolgozott témákat, adattam nyelvtani és itt-ott tárgyi magyarázatokat. Más alkalmakkor viszont Tacitussal foglalkoztunk: fordítottunk olvasott és nem olvasott helyeket, beszélünk életéről, műveiről, nyelvének sajátosságairól stb. stb. Sőt az utolsó órán megbeszéltem tanítványaimmal azt a kérdést, hogy tulajdonképen miért is tanultuk nyolc éven át a latint, mely okok miatt tudta a latin nyelv tanítása minden ellenkező irányú törekvés ellenére még ma is fenntartani magát.

Minthogy a tankerületi főigazgató érdeklődött a jelöltek megvizsgálása iránt, minden alkalommal, ha valamely jelöltet kihallgattam, feljegyeztem, kitől mit kérdeztem és miféle érdemjegyet adtam feleleteire. Ezek a feljegyzések olyan formájúak voltak, mint amilyenek szoktak lenni a szóbeli vizsgálatok alatt felvett jegyzőkönyvek. Hogy gyorsabb menete legyen a feleltetésnek, előre készítettem ezekre az órákra, pontosan feljegyezve, mit fogok kérdezni minden egyes jelölttől. Több ízben jelen volt az ilyen összefoglaló órán az igazgató, a főigazgató, egyik vagy másik szaktanár. A főigazgató által kitűzött osztályozó tanácskozmány idején nyugodt lélekkel megállapíthattuk az osztálybizonyítványba és innen az érettségi bizonyítványba kerülő érdemjegyet. Nem lehet mondani, hogy ezek a tanulók érettségi vizsgálat nélkül kapták meg az érettségi bizonyítványt. Éppoly alaposan meg kellett dolgozniuk érte, mint a többi jelölteknek, csak azok a rideg formák maradtak el, amelyek ellen annyi kifogást lehet emelni.

Amire a múlt évben a szükség kényszerített, azt intézménnyé lehetne tenni. Tudom, hogy az újításnak sok nehézsége van. A legelső a hagyománnyal való szakítás nehézsége. Sokan lesznek a tan-

férfiak között is, akik el nem képzelhetik, hogy helyes dolog érettségi bizonyítványt kiadni olyanoknak, akik nem szenvedték át ugyanazokat a kínokat, amelyeket mi és apáink kiállottak. Ha mi nem haltunk bele azokba, akkor ezeknek sem fog megártani ez a kis tortura, amely máris annyival könnyebb lett, mint volt annak idején. Ezekre az ellenvetésekre persze feleletünk nincs. Sokan azért ellenezhetik az újítást, mert ama fennálló érettségi vizsgálatban fegyelmező eszközt látnak s azt tartják, hogy ennek hatása van a tanulók komolyabb magatartására a középiskolai tanulmányokkal szemben. Az érettségi vizsgálatnak ez a fegyelmező hatása le nem tagadható. De helytelen dolog az érettségi vizsgálatot fegyelmező eszköznek tekinteni, abban fegyelmező eszközt látni. A testi fenytés is hathatós fegyelmező eszköz, de mivelhogy nem humánus, helyesebbnek látszott annak eltörlése. Mi itt is csak a humanizmus szempontjából szólalunk fel az érettségi mai formájának fenntartása ellen.

Komolyabb ellenvetés az, hogy honnan vegyük azt az időt, azt az időszakot, amely szükséges az itt javasolt újítás megvalósítására. Bizonyos, hogy a rengeteg tananyag mellett a rendelkezésre álló idő sehol sem sok, de legkevesebb a VIII. o.-ban, még akkor is, ha a normális viszonyokat vesszük alapul, azt t. i., hogy az iskolai év május közepéig tart. Ha azonban elismerjük, hogy helytelen dolog a középiskolai tanulmányokat mindenre kiterjedő és több szempontból végzett összefoglalások és ismétlések nélkül lezárni, akkor az ilyen összefoglalásokra az időt mindenképen elő kell teremteni, akár azáltal, hogy a VIII. o. anyagát részben a VII. osztályba visszük át, ezét viszont a VI.-ba, akár más módon. Ez a kérdés különben már nem tartozik mostani értekezésem keretei közé. Itt csak a feltételeket szabjuk ki, amelyek szükségesek a középiskolát végzett tanulók érettségi fokának megítélésére, a többi már a középiskolai tanterv-revizió dolga.

Az itt tervezett újításnak egy másik nehézsége, de másfelől ismét nagy előnye, hogy ennek az érettségi vizsgálati ismétlő és összefoglaló időszaknak kihasználása bizonyos határokon belől a szaktanár belátására és egyéniségére van bízva. Ezt nehézségnek inkább csak a minálunk dívó iskolai bürokratizmus fogja látni, amely minden iskolai mozzanatnak ellenőrzésében keresi létezésének egyik főfeltételét. A középiskolai tanárságnak az érettségi vizsgálatokon elfoglalt része nagy örömmel fogadja, ha szabadabb kezet kap a gondjára bízott ifjúság utolsó munkájának irányításában, vezetésében. Az érettségi vizsgálatok ma fennálló formájában a vizsgálat elnökének sokkal nagyobb a befolyása a vizsgálat menetére, mint ez a vizsgálat szempontjából helyes. A vizsgálat elnöke magával hozza egyéni sajátosságait, kedvenc foglalkozását, tudását, megítélésének mértékét, saját

maga által megállapított színvonalat, szigorúságot vagy elnézést és sok mindenféle mást, aminek nincs semmi köze a jelölt érettségi fokának megbírálásához. Az érettségi vizsgálatot eme személyi momentumtól mindenképen meg kell szabadítani. Az elnök a jelölt előtt a legtöbb esetben teljesen ismeretlen tényezőt visz be a vizsgálatba; a tanulóknak pedig ismernie kell ennek a mértékét. Az utolsó tíz éven belül történtek azok a sajnálatos esetek, hogy oly elnökök küldettek ki érettségi vizsgálatokra, akik az iskolákkal semmi viszonyban sem állottak s akik amióta saját maguk érettségi vizsgálatot tettek, az iskola belső életével semmi kapcsolatban sem állottak. Ez az eljárás mélyen sértette a tanárság önértését és lekicsinyelte a magyar középiskolai tanításügy jelentőségét, mert annak megítélésére, hogy mit lehet az iskolában produkálni, szóval az eredmény megítélésére, ismerni kell azt a műhelyt is, amelyben a munka folyik. Ezt pedig igazán csak magában az iskolában élő és működő tanfőú ismeri.

Ugyancsak az utóbbi években volt alkalmam egy érettségi vizsgálaton jelen lennem, amelyen az érettségi vizsgálat elnöke egy jelenlevő előkelő úr kedvéért, vagy hogy a jelölteknek imponálhasson, tudásának egész tárházát tárta elénk, aminek természetesen szintén nincs semmi köze a jelölt értelmi fejlettségének kipuhatolásához, másfelől pedig nagyon befolyásolja a vizsgálat előtt álló lelkiállapotát. Egy más esetben az érettségi vizsgálat elnöke oly részletes régiség-tani kérdésekkel zaklatta a jelölteket a latin vizsgálat alatt, hogy szinte bosszantó volt. Az ilyen és hasonló esetekben mindenesetre kellemetlen és kényes dolog az elnököt figyelmeztetni az utasítások szavaira és szellemére.

Az a kérdés, hogy ki legyen a megreformált érettségi vizsgálaton az érettségi időszak alatt az elnök, nagyobb nehézséget nem okozhat. Lehet elnök felváltva az intézet igazgatója, itt-ott egy pár napon a főigazgató; a legtöbb esetben azonban ezt a tisztet végezhetik a tanári karnak el nem foglalt tanárai, esetleg ott, ahol több középiskola van egy helyen, a másik középiskola tanári karának egyik vagy másik tagja. De bármiképpen talál is megoldást az elnök személyének kérdése, semmi esetre sem szabad az elnöknek a vizsgálat főszemélyének lennie; a fő a jelölt, aki miatt a vizsgálat megtartatik. Az elnök hatáskörének kiszabásának mindenesetre tekintettel kellene lennie az itt említett tapasztalatokra. Az elnök ne legyen a vizsgálat irányítója, hanem inkább szemlélője, a vizsgálandónak ne annyira kérdezője, mint inkább bírálója, ne ő adjon irányelveket a szaktanárnak, hanem tájékozódjék arra nézve, mit végzett a szaktanár a tanulókkal és hogyan végezte ezt.

De vajjon nem időpazarlás-e az, hogy több hónapra terjedő időszakot jelölünk ki a tanulók érettségi érdemjegyének megállapítására, ami most pár nap alatt, a szóbeli vizsgálat napjai alatt történik? Erre nézve legyen szabad utalnom arra, hogy ennek az időszaknak az érdemjegyek megállapítása csak az egyik célja, a másik nem kevésbé fontos célja a középiskolai tanításnak összefoglaló befejezése.

A vizsgálatok előtt nagyon szükséges a tananyag alapos és többszöri ismétlése. Ezt nem tudja jobban senkisé, mint az iskolában működő tanár, aki úton-útfélen szomorúan tapasztalja, mily végtelenül könnyen felejtenek tanítványaink és mily végtelen fáradságba kerül még a legegyszerűbb dolognak teljes, alapos megértetése is. Nem tudom, történtek-e megfigyelések és összeállítások arra nézve, hogy adott viszonyaink között mennyire eredményes a mi tanítói fáradozásunk, pl. hogy egy 40, 50, 60 tanulóból álló osztályban reggel 8 és déli 1 óra között hogyan változik a tanulók figyelme, felfogó képessége, az osztálynak hányadrésze tudja megérteni a tanítás egyszerűbb, komplikáltabb és nehéz dolgait, de hogy aránylag nagy fáradozásnak is gyakran igen kis értékű eredménye van, arról napról-napra számos gyakorlati példából meggyőződhetünk. Legyen szabad ez évi tapasztalásomból egy esetet felhozni. Az iskolaév elején az V. o.-ban Ovidiussal, a VII.-ben Vergiliussal kezdtem meg a latin tanítást. Mint-hogy észrevettem, hogy a fiúknak nagy része nincs tisztában a hexameterrel, a pentameterrel, a distichonnal, a dactylussal, a spondeussal és a trochæussal, kellőképpen próbáltam velük a verstanak ez elemeit megértetni. A dolgokat többször ismételve a tanítás későbbi folyamán, a napokban egy-egy tanulót találtam az V. és VII. osztályban, akik nem tudták megmondani, hogy mi a dactylus. Amit a verstan elemeiről mondtam, ugyanazt mondhatom a nyelvtan elemeiről is. Amióta nálunk a magyarból latinra fordítás háttérbe szorult, a gimn. tanulók nyelvtani ismerete nagyon aláhanyatlott, még pedig nemcsak a latin nyelvtani tudás, hanem a magyar nyelvtani tudás is. A fiúk nem ismerik anyanyelvüket, nem ismerik annak szerkezetét, nem tudják megkülönböztetni a mondatrészeket a beszédrészekről, helyesírásuk még a magasabb fokon is hiányos stb. stb. Az elemekre való visszatérés, azok kihallgatása az adott viszonyok között lehetetlen. Nem tartozik felolvasásom keretei közé e hiányok okait kutatni és orvoslást ajánlani, nekem itt csak a tényt kell megállapítanom és azt, hogy nem igazságos dolog az érettségi vizsgálaton megkövetelni mindannak tudását, aminek ismétlésére vagy pótlására a középiskola nem adott kellő alkalmat. Ezért kell a középiskolai tanulmányok befejezte alkalmával egy, első pillantásra túlzottan hosszú időszakot megteremtteni az ismétlésekre és összefoglalásokra.

Néhány szót kell még szólanom a tanulók tudásának elbírálásáról. Ez az iskolaév alatt is nagyon hiányos és fogyatékos, de még inkább az az érettségi vizsgálatok ma fennálló formájában. Az iskolaév alatt, óránként valamely tanuló feleltetése alapján bejegyzett osztályzatokat a tanulók rendszerint az ú. n. új lecke után kapják. Ez az új lecke rendszeren mérsékelt terjedelmű és legfeljebb néhány órai anyagot ölel fel. A tanuló többé-kevésbé tudja, hogy mikor kerül reá a sor. Ilyenkor jobban tanul, szorgalmasabb, a felelés után megint pihen, mert nem nagy a valószínűség, hogy legközelebb ismét felel. Az idő rövidsége nem engedi, hogy egy-egy tanulót más tanulók rovására annyival többször feleltessünk. Ha már valamelyiket többször feleltetjük a többieknél, úgy bizonyára az lesz, aki különböző időkből különböző értékű feleleteket adott. Akinek több egyforma felelete volt az iskolaév alatt, rendszeren nem is jut már szóhoz az ismétlések alkalmazásával, mert legtöbb gondot nekünk a változó tudást mutató tanuló ad. Arra időnk soha sincs, hogy meggyőződjünk arról, hogy minden tanuló az egész anyagot mennyire bírja. Ha pedig ezzel törődnénk legtöbbit, akkor annyit veszünk el a tanítási időből, hogy iskolánk tanító intézetből osztályozó gépezetté válik.

Ha már az évközi feleltetés és az évközi érdemjegy ily esetlegességeknek van kitéve, legalább ne legyen az érettségi érdemjegy véletlenségeknek összeredménye. Ezért kell az érettségi jelöltet négyszer-öttször meghallgatni az érettségi időszak alatt és minden esetben összefoglaló anyagból. Ehhez pedig sok idő kell.

Itt kísérletképpen válaszolom, miképpen szeretném a rendelkezésre álló érettségi időszakot a *latin nyelvi* tanítás befejezésére felhasználni. Az első időt a zárthelyi dolgozat megbeszélésére fordítanám, mert az írásbeli érettségi vizsgálatot az új rendszerben is fenntartanám némi változtatásokkal és annak az intézkedésnek elhagyásával, amely szerint visszavetendőek azok, akik két vagy akár három tárgyból elégtelen dolgozatot adtak be. A reakövetkező időben átismételnők a latin nyelvtan anyagát és amit a verstanból szoktak tanulni. Ezt követné az egész gimnáziumi latin tanítás alatt olvasott irodalmi anyag ismétlése. Mindenki tartozik írásban és szóban beszámolni arról, hogy mit olvasott Césarból, Liviusból, Ciceróból, Sallustiusból, Tacitusból, Ovidiusból, Vergiliusból és Horatiusból. Erre következnek egy kis irodalomtörténeti összefoglalás az olvasott írók életrajzi adatai alapján. Ezek kiegészítésére lehetne nem olvasott művekből részleteket vagy tartalmi összefoglalásokat fordíttatni, mint amilyenek a Livius-féle periochák, Cicero munkáinak argumentumai. Azután lehetne, szintén az olvasott anyag alapján, történelmi és régiség-tani összefoglalást tartani s még hiányzó ismeretek kiegészítésére és illusztrálására való-

gatott részeket a nem olvasottakból fordíttatni. Egyes tanulóknak lehet ezenkívül feladatul adni magánszorgalomból való olvasásra egy-egy kerekesebb dolgot valamely íróból: néhány ódát, egy levelet, egy kis beszédet, néhány történelmi eseményt Liviusból, egy elegiát Ovidiusból vagy ilyesmit. Minden egyes tanulót minden ily összefoglaló egészről meg kellene vizsgálni. Az összkép, amely ilyen módon kialakul, sokkal hivebb képet ad majd jelöltünkről, mint akármilyen gondos régi rendszerű szóbeli érettségi vizsgálat. Ily irányú összefoglalásra gondolhat a többi tárgyak tanára is.

Hangoztattam már, hogy a szaktanárnak szabadabb kezet kell adni e munkában. Ezt egyebek között azért is tartom szükségesnek, hogy szaktanáraink érdeklődése saját munkájuk iránt el ne fojtassék. A tanár ne végezze munkáját gépiesen, előírt séma szerint, hanem öntsön munkájába mennél többet saját lelkéből. A fizikus, mint láttuk, igazodni szeretne ahhoz az érdeklődéshez, melyet tanítványai magukkal hoznak az iskolába; a történelem tanára jónak látja, hogy a történelemnek hol egyik, hol másik korszakával ismeresse meg jobban tanítványait; a magyar-tanár bizonyos szeretettel foglalkozik irodalmunk egyik vagy másik kimagasló egyéniségével; ugyanígy vannak a latintanárnak kedvenc tárgyai, írói és a tanuló csak nyerhet azzal, ha tanárával együtt belemélyed egy szűkebb határok között levő tárgyba.

Ha viszont valamely tanulóban hajlandóságot veszünk észre valamely tárgy vagy tárgykör iránt, kár volna ezt megfelelően ki nem használni. Ezért bizonyos fokig és egyes tárgyakban szabadabb mozgást engedhetnének a tanulóknak is.

A középiskolából való végleges eltávozásnak ünnepélyesebb formát is kellene adni. Az elmaradó szóbeli vizsgálat helyébe léphetne valamely iskolai ünnepély: ezek az érettnak nyilvánított jelöltek középiskolai életpályájukra visszatekintenének vagy elmélkedhetnének az előttük nyíló életpályáról. Mindenesetre kívánatos volna, hogy szorosabb kapocs jöjjön létre a középiskolát elhagyott tanulók és iskolájuk között. A mi gimnáziumunkban szokásban van, hogy az érettségi vizsgálatra jelentkezők *Curriculum vitae*-t adnak be; ez évek haladtával érdekes visszapillantást nyújt az ifjú lélek világába, feltárja a reményeket, az aggodalmakat, amelyek az ifjú lelkét foglalkoztatták, amikor az életbe kilépett.

Még azzal a kérdéssel lehetne foglalkozni, mi történjék a magántanulókkal. Ezeket a legtöbb esetben nem lehet több hónapra terjedő vizsgálatnak alávetni. Amennyiben ezeknek az új rendszerű megvizsgálása nem lehetséges, egyelőre nem maradna más hátra, mint ezek számára a régi vizsgálati formákat megtartani. SCHMIDT MÁRTON.